

C.M.
&
T. & S. I. L. & S. & S.

Šta je to „otvoreno društvo“? Otvoreno društvo je ono koje nikome ne priznaje monopol na istinu. U takvom društvu građani mogu da energično raspravljaju o politici koju vlasti vode i o budućnosti svoje zemlje. Sloboda je najveća moguća, a slabi i siromašni su zaštićeni. Postoje pravne garancije za slobodu udruživanja i slobodu govora.

Otvoreno društvo nije isključiva tekovina razvijenih demokratija. Ono može biti deo demokratskog razvoja svake zemlje. Otvoreno društvo ne zavisi neposredno od kulture ili istorije, već od toga da li se vlasti iskreno zalažu da obezbede transparentnost svog rada i poštovanje građanskih prava.

Pojam otvorenog društva prvi put je ušao u savremeni politički rečnik objavljivanjem jedne od najuticajnijih knjiga XX veka. Znamenita studija Karla Popera (Karl Popper) *Otvoreno društvo i njegovi neprijatelji* (*The Open Society and its Enemies*) iz 1945. predvidela je pad komunizma i razotkrila slabosti političkih sistema koji su zasnovani na društvenom planiranju. Autor se zalagao za najšire moguće slobode, ali i upozorio da „treba da stvorimo društvene institucije, koje država treba da uspostavi na osnovu svoje moći, radi zaštite ekonomski slabih...“

Tragovi otvorenog društva mogu se naći u još daljoj prošlosti, u drevnoj Grčkoj. Perikle, legendarni vođa Atine u periodu 462-429. godine p.n.e., imao je viziju otvorenog društva koja ni do danas nije izgubila na značaju:

Naš politički sistem se ne takmiči sa institucijama koje postoje drugde. Mi ne prepisujemo od svojih suseda, već pokušavamo da im budemo primer. Naša uprava je naklonjena mnogima, a ne nekolicini: zato se ona zove demokratija. Zakoni pružaju jednaku zaštitu svima u privatnim sporovima, ali mi ne ignorišemo pretenzije na izuzetnost. Kada se neki građanin ističe, biće pozvan da služi državi pre nego drugi, što neće značiti da se njemu daje prednost, već da se nagrađuje zasluga; siromaštvo nije prepreka tome.

Slobode koje mi uživamo se prostiru i na običan život: mi ne sumnjamo jedni druge, niti zameramo našem susedu ako odluči da ide svojim putem... Ali te slobode ne znače da smo mi bez zakona.

Naučeni smo da poštujemo sudove i zakone, kao i da nikada ne zaboravimo da se štitimo kada smo povređeni. Takođe smo naučeni da se držimo onih nepisanih zakona čija jedina sankcija počiva u opštem osećanju za pravičnost...

Naš grad je otvoren prema svetu; mi nikada nećemo oterati stranca... Slobodni smo da živimo baš onako kako nam je po volji i uvek smo spremni da pogledamo opasnosti u oči... Nas nije sramota da priznamo nečije siromaštvo, ali smatramo sramotnim ako ne učinimo napor da se siromaštvo izbegne... Čoveka koji ne pokazuje zanimanje za državne poslove mi ne smatramo bezopasnim, već beskorisnim; i mada samo nekolicina može da stvara politiku, svi mi o toj politici možemo da damo svoj sud. Mi na rasprave ne gledamo kao na kamen spoticanja na stazi političke akcije, već kao na neophodnu pripremu za mudro delovanje...

Danas se model otvorenog društva suočava sa novim izazovima. Korupcija je jedan od najpodmuklijih. U zemljama Balkana i bivšeg Sovjetskog Saveza građani i izabrane političke vođe se već dugo bore protiv onoga što Svetska banka opisuje kao „fenomen zarobljene države“. Ovaj fenomen se pojavljuje kada kriminalne grupe i oligarsi prodru u državne poslove ili kada korumpirani državni službenici koriste svoje položaje za finansiranje unosnih poslovnih poduhvata. Na duže vreme, ova pojava dovodi do pustošenja. Ali, to se može izbeći.

Poslednjih godina brojne nevladine organizacije sprovode kampanje kako bi pomogle pojedinim državama da uspostave dobru vladavinu. Jedna od najistaknutijih organizacija je Institut za otvoreno društvo, koji vodi filantrop Džordž Soros (George Soros), rođen u Mađarskoj. Među ostalim organizacijama čije su aktivnosti u izgradnji otvorenog društva vredne pomena nalaze se Transparency International, Reporter bez granica (Reporters Without Borders), Internews i Article 19.

Nedavni izveštaj Svetske banke je pokazao da one vlade koje upravljaju zemljom transparentnije takođe vladaju „bolje“. ¹ Veština je u tome kako postići da se to željeno stanje i ostvari.

IZGRADNJA OTVORENOG DRUŠTVA

Najznačajniji element za stvaranje uspešnog otvorenog društva su garancije za slobodan pristup informacijama. Sloboda govora i sloboda organizovanja takođe igraju značajnu ulogu. Građanima treba da stoje na raspolaganju mogućnosti da raspravljaju o svakodnevnim pitanjima, da tuže medije i vlast i da, kada smatraju da tome ima mesta, izađu na ulice i iskažu svoj protest u vidu mirnih demonstracija. S druge strane, od onih koji su na položajima zahvaljujući poverenju građana očekuje se da saslušaju ono što građane muči. O predlozima zakona treba konsultovati birače. Osim u izuzetnim okolnostima, predstavnička tela treba da zasedaju javno, a sednice njihovih odbora treba da budu otvorene za sve.

Pronicljivi i nezavisni mediji, koji su spremni i sposobni da navedu ljude na javnim položajima da se pridržavaju standarda otvorenog društva, predstavljaju značajnu potporu ovim procesima. Vlasti treba da prihvate da su mediji ovlašćeni da preispituju politiku koja se vodi, kao i podršku koju javnost pruža tim kritikama. Političari treba da budu na raspolaganju medijima. U otvorenom društvu mediji preuzimaju na sebe odgovornost da vrše odabir informacija na pošten i objektivan način, tako da korisnici informacija budu na vreme obavešteni.

Svrha ovakvog pristupa informacijama je jasna: da služi kao zaštita od korupcije. Političari koji se nalaze pod snažnim i redovnim nadzorom javnosti biće pre skloni tome da delaju pošteno, etično i u javnom interesu, nego da prodaju javni zarad sopstvenog interesa.

Kako bi obezbedila da se javni službenici pridržavaju tih standarda, Velika Britanija je 1994. uvela razrađen kodeks ponašanja u javnom životu. *Sedam principa javnog života*,² koji su osmišljeni pod rukovodstvom lorda Nolana, imaju univerzalnu primenu, bez obzira na političke, istorijske ili razlike u kulturi:

Nesebičnost - *Nosioci javnih funkcija treba da donose samo one odluke koje su u skladu sa javnim interesom. Oni ne treba da donose odluke radi*

sticanja finansijske ili druge materijalne koristi za sebe, svoju porodicu ili svoje prijatelje.

Integritet - *Nosioci javnih funkcija ne treba da dovedu u položaj u kome će imati finansijske ili druge obaveze prema pojedincima ili organizacijama sa strane, koje bi mogle da utiču na njihovo vršenje službenih dužnosti.*

Objektivnost - *Prilikom obavljanja javnih poslova, uključujući tu i postavljanje na javne funkcije, deljivanje poslova ili preporučivanje pojedinaca za nagrade i povlastice, nosioci javnih funkcija treba da donose odluke na osnovu kvaliteta i zasluga.*

Odgovornost - *Nosioci javnih funkcija odgovorni su za svoje odluke i postupke prema javnosti i moraju da se potčine nadzoru koji je primeren njihovoj funkciji.*

Otvorenost - *Nosioci javnih funkcija treba da budu što je moguće otvoreniji u vezi sa svim odlukama koje donose i postupcima koje preduzimaju. Oni moraju da obrazlože svoje odluke, a informacije smeju da uskrate samo kada širi javni interes to jasno zahteva.*

Poštenje - *Nosioci javnih funkcija imaju obavezu da prijave svaki privatni interes koji ima veze sa njihovom javnom dužnošću i da preduzmu korake za razrešenje svakog sukoba interesa koji se pojavi, tako da javni interes bude zaštićen.*

Vođstvo - *Nosioci javnih funkcija treba da unapređuju i podržavaju ove principe vođstvom i ličnim primerom.*

Kodeksi ponašanja - *za ministre, zakonodavce, javne službenike, diplomate, pravosuđe i lokalnu samoupravu³ - mogu da budu od pomoći državama kada se trude da ove principe učine delotvornim. Na sličan način, „građanske povelje“ mogu da prisile organizacije vlasti da građanima pruže određeni nivo usluga i da saslušaju pritužbe u slučaju kada taj nivo nije postignut.*

Zapošljavanje u javnom sektoru treba da bude otvoreno i zasnovano na kvalitetu.⁴ Organizacije javnog sektora i njihova rukovodstva treba da se pridržavaju visokih standarda odgovarajućeg

ponašanja, koji uključuju nepristrasnost, poštenje i objektivnost u vezi sa rukovođenjem javnim fondovima. Oni će u najvećem stepenu obezbediti da se raspoloživim sredstvima ostvari najveća vrednost tako što će raditi na najefikasniji i najekonomičniji način za budžet, uz postojanje nezavisnog vrednovanja njihovog rada kad god je to moguće. Oni treba da budu odgovorni parlamentu i celokupnoj javnosti za aktivnosti koje preduzimaju, za upravljanje finansijama i za to u kojem su obimu ostvarili postavljene ciljeve.

Zaključivanje ugovora sa vlastima treba da se vrši u otvorenoj tenderskoj proceduri kako bi građani imali potpune informacije o komercijalnim obavezama koje vlasti imaju.

To može da spreči da se na trošak državnog budžeta finansiraju kronizam i političko zaštitništvo. Oni koji su zaduženi da motre na finansije treba da javno svedoče zakonodavnoj vlasti o rezultatima rada vlade u finansijskoj sferi, a njihove izveštaje treba redovno objavljivati. Oštećeni građani treba da imaju pristup ombudsmanu, čiji izveštaji takođe treba da budu javni i koji treba da dela tako da obezbedi pravovremeno preduzimanje mera za poboljšavanje situacije.

Sve češće se čuje stav da slobodu govora i okupljanja, kao i pravo na pristup informacijama, treba ograničiti iz razloga zaštite državne bezbednosti pred pretnjom naraslog terorizma. Iako se ne može poreći da terorizam predstavlja stvarnu pretnju, u stvarnosti se ovim stavom postiže upravo ono što teroristi žele: razgradnja građanskog društva. Zato je potrebno naći ravnotežu.

Korupcija, poput terorizma, dobro uspeva tamo gde nema dovoljno pouzdanih informacija. Kao što je dobitnik Nobelove nagrade za mir za 1987, Oskar Arijas Sančez (Oscar Arias Sanchez), primetio:

Ne smemo se sa očajanjem predati raku korupcije. Koliko god upozoravali na globalizaciju korupcije, moramo pozdraviti i globalnu plimu zahteva javnosti da vlade budu dobre. Vođe savremenih država počinju da prihvataju da se o korupciji mora govoriti i na domaćoj i na međunarodnoj sceni.

Naše najznačajnije oružje u ratu protiv korupcije biće porast broja demokratskih zemalja u svetu, što ima za posledicu širenje oblasti gde je štampa slobodna. Bez prava da postavlja pitanja ili da utiče na promene narod neće imati vlast. Umesto toga, zaplešće se u sistem površne demokratije. Jedna od najvažnijih sloboda u demokratiji jeste sloboda štampe. Kada se uguši glas jednog muškarca ili jedne žene, svi glasovi su u opasnosti da budu ugušeni. Ako se sakrije i najmanji delić istine, može da se rodi velika laž.⁵

PRISTUP INFORMACIJAMA

Što više informacija je dostupno javnosti i što je izvesnija njihova tačnost, veće su šanse da će vlast biti transparentna i javno odgovorna. Kada pristup informacijama ne postoji, ugroženo je poverenje u javne institucije.

Međutim, čak i kada društvo prepoznaje značaj slobode informisanja, ukoliko se to pravo ne može zakonski ostvariti, građani će biti ostavljeni na milost javnim službenicima i političarima, koji možda neće želeći da sa njima podele neke informacije. Kako bi ispravio ovu praksu, Savet Evrope je čvrsto istupio u pravcu davanja formalne garancije:

Zemlje članice treba da svakome garantuju pravo da po zahtevu ima pristup službenim dokumentima koji se nalaze u posedu organa javne vlasti. Ovaj princip treba da se primenjuje bez diskriminacije po bilo kojoj osnovi, uključujući tu i državu porekla podnosioca zahteva.⁶

Zbog toga se jasan zakon o slobodi informisanja može smatrati nečim što stvara osnov za održivu demokratiju.

PROPISI O PRISTUPU INFORMACIJAMA

Član 19 Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima predstavlja polaznu osnovu za ovaj proces, ali je njegov domet ograničen.⁷ Jasno je da je prvenstveni cilj ovog člana smanjenje cenzure od strane vlasti, a ne unapređenje transparentnosti vlade.⁸

Usled toga, zadatak reformatora je da dalje elaboriraju član 19.

Može se poći od postavke da sve informacije pripadaju javnosti. Osim u slučaju kada postoje ubedljivi razlozi usled kojih bi vlasti trebalo da informacije zadrže za sebe, treba smatrati da je vlastima povereno raspolaganje informacijama kako bi one bile upotrebljene u javnom interesu.⁹

U nekim zemljama, recimo u Brazilu i na Novom Zelandu, primenjen je pristup prema kojem zakon traži da sve službene informacije budu dostupne svakom ko ih zatraži, osim ako postoji odgovarajući razlog da informacija bude zadržana.¹⁰ Ukoliko pođemo od toga da informacija pripada državi i da postoji da bi bila iskorišćena u interesu vlade, prava zasnovana na takvom polazištu će pružiti mali doprinos unapređenju demokratskog okruženja ili obezbeđenju da se rasprave vode na osnovu potpunih podataka. U članu 5 novozelandskog Zakona o službenim informacijama iz 1982. se kaže:

5. Princip dostupnosti - Pitanje da li neku službenu informaciju treba učiniti dostupnom... treba da bude rešeno, osim kada se ovim zakonom drugačije zahteva, u skladu sa... principom da informacije treba učiniti dostupnim osim ako ne postoje dobri razlozi za njihovo zadržavanje.¹¹

Ne postoje razlozi zbog kojih bi u otvorenom i demokratskom društvu državni prihodi predstavljali tajnu za građane. Nema razloga da se u demokratskom društvu od građana krije zašto se vanbudžetska sredstva drže izvan formalnog računovodstvenog sistema vlade. Budžet treba da bude podvrgnut reviziji od strane nezavisnog finansijskog kontrolora, a nalazi revizije javni. Narasta i globalna saglasnost oko toga da građanima treba priznati pravo da znaju šta njihove vlade dobijaju kao nadoknadu za eksploataciju prirodnih resursa. U sklopu toga, ni transakcije sa multinacionalnim korporacijama ne treba da predstavljaju tajnu.

NEKI PRIMERI IZ SREDNJE I ISTOČNE EVROPE

Jedna od zemalja članica OEBS-a čiji ustav izričito propisuje pravo na pristup informacijama je Letonija. Tamo je rečeno:

Član 100. *Svako ima pravo na slobodu izražavanja, koja uključuje pravo da se slobodno primaju, drže i distribuiraju informacije i izražavaju stavovi. Cenzura je zabranjena.*

Član 104. *Svako ima pravo da podnosi predstavke institucijama centralne ili lokalne vlasti i da dobije suštinski odgovor na svoje pitanje.*

Član 115. *Država će štiti svačije pravo na život u blagonaklonom okruženju, pružajući informacije o uslovima životne sredine i promovišući očuvanje i unapređenje životne sredine.*

Na sličan način, letonski Zakon o slobodi informisanja iz 1998. garantuje javnosti pristup svim informacijama koje se nalaze „u bilo kojem tehnički održivom obliku“, osim kada je to izričito ograničeno zakonom. Organi vlasti moraju da odgovore na zahteve kojima se informacije traže u roku od 15 dana. Pristup informacijama se može ograničiti jedino zakonom, i to: ukoliko je informacija namenjena za internu upotrebu u okviru neke institucije; ukoliko informacija predstavlja poslovnu tajnu koja nije u vezi sa javnim nabavkama; ukoliko se ona odnosi na privatni život pojedinaca; ili, ukoliko se informacija odnosi na postupak procenjivanja ili izdavanja sertifikata.

Žalbe se mogu podneti hijerarhijski višem organu vlasti ili neposredno sudu. Na primer, Ustavni sud Letonije je 1999. doneo odluku da je propis izdat od strane Kabineta ministara, kojim se ograničava pristup informacijama o budžetu, nevažeći zato što se njime krše odredbe Zakona o slobodi informisanja.

Slični uslovi preovlađuju i u Bugarskoj, gde se u članu 41 Ustava iz 1991. kaže:

(1) *Svako je ovlašćen da traži, dobije i saopšti informaciju. To pravo se ne sme koristiti tako da nanosi štetu pravima i ugledu drugih, ili*

državnoj bezbednosti, javnom redu, javnom zdravlju i moralu.

- (2) *Građani su ovlašćeni da dobiju informacije od državnih organa i službi o bilo kojoj stvari u vezi sa kojom imaju legitiman interes ukoliko takve informacije ne predstavljaju državnu ili drugu zakonom propisanu tajnu i ukoliko se time ne povređuju prava drugih.*

Bugarski Ustavni sud je 1996. doneo odluku da iako ustav svima daje pravo na informacije, postoji potreba za dodatnim zakonima kako bi se utvrdili uslovi pod kojima to pravo može da bude ograničeno. Pošto su brojni niži sudovi odbijali zahteve građana i nevladinih organizacija da pruže informacije, 2000. godine je usvojen Zakon o pristupu javnim informacijama. Tim zakonom je svakom fizičkom ili pravnom licu omogućeno da traži pristup ma kojoj informaciji koja je u posedu državnih institucija.

Zakon o zaštiti ličnih podataka, koji je počeo da se primenjuje januara 2002, pruža pojedincima pravo da pristupe i isprave informacije koje se na njih odnose a koje se nalaze u posedu organizacija javnog ili privatnog sektora. Radi nadzora nad sprovođenjem ovog zakona, 2002. je formirana Komisija za zaštitu podataka. Iste godine je donet i Zakon o državnim arhivima. Za sada Bugari nemaju pravo na žalbu ukoliko im je uskraćen pristup tim informacijama.

Kao što su učinile i druge zemlje regiona, Bugarska je donela i Zakon o zaštiti poverljivih informacija (aprila 2002), kao deo napora da ova zemlja pristupi Severnoatlanskom paktu (NATO). Zakonom je formirana Komisija za poverljive informacije, čije članove postavlja premijer, i uspostavljena su četiri nivoa bezbednosti poverljivih informacija. Svako ko je ovlašćen da dokument potpiše ovlašćen je i da odredi njegovu poverljivost. Ne postoji provera pretežnog javnog interesa koja bi mogla da posluži za otklanjanje neopravdano proglašene tajnosti. Na Internetu se može naći kratak vodič za građane u kojem se objašnjava kako funkcioniše bugarsko zakonodavstvo u ovoj oblasti.¹²

Na osnovu posebnog propisa, Zakona o upravi, bugarski Savet ministara je obavezan da objavlju-

je registar u kojem je predstavljen sistem državne uprave, kao i „svi normativni, pojedinačni i opšti upravni akti“. Propisano je i da se primerak registra objavljuje i na Internetu.

Treći primer propisa o pristupu informacijama iz zemalja članica OEBS-a uzet je iz Moldavije, čiji Ustav u članu 34 propisuje:

- (1) *Pravo na pristup informacijama od javnog interesa je neotuđivo pravo svakoga.*
- (2) *Shodno svom nivou nadležnosti, organi vlasti će obezbediti da građani budu ispravno informisani kako o javnim poslovima, tako i o pitanjima od pojedinačnog interesa.*
- (3) *Pravo na pristup informacijama ne sme da poremeti mere koje se preduzimaju radi zaštite građana ili državne bezbednosti.*
- (4) *Državni i privatni mediji su obavezni da obezbede da do javnosti dospeju tačne informacije.*

Pored toga, članom 37 se omogućava pristup informacijama o životnoj sredini, zdravlju i pravima potrošača.

- (2) *Država garantuje svakom građaninu pravo na pristup istinitim informacijama u vezi sa stanjem prirodne sredine, uslovima za život ili rad i kvalitetom prehrambenih proizvoda i aparata za domaćinstvo.*

Prema Zakonu o pristupu informacijama, koji je stupio na snagu avgusta 2000, lica sa državljanstvom ili prebivalištem u Moldaviji mogu tražiti informacije od državnih institucija, organizacija koje se finansiraju iz javnih izvora i pojedinaca ili pravnih lica koji vrše javnu službu i imati pristup službenim informacijama. Institucije moraju da daju odgovor u roku od 15 radnih dana.

Ograničenja mogu da se postave radi zaštite sledećih vrsta informacija: državne tajne u vezi sa vojnim, ekonomskim, tehničko-naučnim, spoljno-političkim, obaveštajnim, kontraobaveštajnim i istražnim aktivnostima, ukoliko bi objavljivanje informacije dovelo bezbednost države u opasnost;

poslovne informacije podnete državnim institucijama pod uslovom da ostanu poverljive; lični podaci čije bi objavljivanje moglo da se smatra kršenjem privatnosti pojedinca; informacije u vezi sa radom istražnih i njima sličnih organa; i informacije koje predstavljaju konačne ili fazne nalaze naučnog ili tehničkog istraživanja. Organ koji poseduje informaciju mora da dokaže da je ograničenje propisano zakonom i da bi šteta koja bi nastala objavljivanjem informacije bila pretežna u odnosu na javni interes koji bi se time ostvario.

U Moldaviji se žalbe na odbijanje pristupa, kašnjenje, kao i zahtevi za naknadu štete, mogu podneti organu koji je neposredno pretpostavljen onome na koji se žalba odnosi. U slučaju odbijanja zahteva, žalba se može podneti i direktno sudu ili ombudsmanu. Godine 2001. izvršene su izmene zakona o upravnom i krivičnom postupku, tako da se za kršenje Zakona o pristupu informacijama mogu izreći novčane i druge kazne.

Četvrti primer predstavlja Bosna i Hercegovina. Na državnom nivou Zakon o slobodi pristupa informacijama je oktobra 2000, a na nivou Republike Srpske maja 2001. Zakon je stupio na snagu februara 2002. (prema podacima dobijenim od Transparency International Bosne i Hercegovine, zakon je na državnom nivou stupio na snagu novembra 2000; na nivou Republike Srpske zakon se primenjuje od novembra 2001 - prim. prev.).

Donošenje zakona je predložila Kancelarija visokog predstavnika za Bosnu i Hercegovinu, glavna civilna služba za implementaciju mirovnog sporazuma, koja je naložila izradu Zakona o slobodi informisanja. Grupa međunarodnih i domaćih stručnjaka na visokom nivou pripremila je zakon juna 2000, na osnovu nekih od najboljih primera iz celog sveta.

Zakon se primenjuje na informacije koje u bilo kojem obliku drži bilo koji organ vlasti, uključujući tu i pravna lica koja vrše javne funkcije. Zakonom se takođe omogućava široko postavljeno pravo fizičkih i pravnih lica iz Bosne i Hercegovine i stranih lica na pristup informacijama. Zahtev mora da bude u pisanom obliku. Rok za odgovor na zahtev je 15 dana.

Pristup informacijama može da bude uskraćen ukoliko bi njihovo objavljivanje prouzrokovalo „ozbiljnu štetu“ interesima odbrane ili sigurnosti, zaštiti javne bezbednosti, sprečavanju i otkrivanju krivičnih dela. Informacije se neće objaviti ako se odnose na savetovanja u organima vlasti, poslovne tajne ili privatnost pojedinaca. Kod svakog propisanog izuzetka vrši se provera postojanja javnog interesa zbog kojeg bi pristup informaciji bio uskraćen.

Žalbe razmatra ombudsman. Oni kojima je informacija uskraćena mogu takođe da pokrenu upravni ili sudski postupak radi zaštite. Ombudsman Federacije BiH je doneo dva mišljenja o primeni ovog zakona. Prvo, izdato pre nego što je počela primena zakona, bio je poziv ministarstvima da podele uputstva, pripreme registre i odrede službenike koji će pružati informacije. U drugom aktu ombudsman je preporučio da se ne objavljuju podaci obaveštajnih službi o kandidatima na predstojećim izborima.

Na osnovu iskustava iz regiona OEBS-a, kao i iz drugih zemalja, primećuje se da je potrebno vremena da se reforme sprovedu i da se novi pristupi uklupe u birokratsku kulturu. Neke zemlje su shvatile da manjak edukacije javnosti o građanskim pravima, zajedno sa nepouzdanim sistemom za vođenje evidencija i nespremnošću funkcionera da promene svoje ponašanje, dovodi do toga da zakon ne donese koristi kakve su njegovi promotori imali na umu. To se možda i moglo očekivati. S druge strane, pozitivno je to što se veliki broj vlada i nevladinih organizacija trudi da obrazuje javnost i javne službenike u vezi sa zahtevima koje postavlja nova otvorenost. Nove zakone treba energično promovisati kako bi dali željene rezultate.¹³

OGRANIČENJA

Kao što se može videti iz navedenih primera, svi zakoni uz pravo na pristup informacijama propisuju i izuzetke. Pitanje kriterijuma za propisivanje izuzetaka predstavlja veliki izazov. Neizbežno je da među izuzetke budu uključeni podaci koji se odnose na bezbednost države, kriminalističke službe, privatnost pojedinaca i poslovne tajne.

Globalna nevladina organizacija Article 19 (Član 19) osmislila je model zakona o slobodi informisanja koji može da bude od koristi onima koji takav zakon imaju nameru da napišu.¹⁴ Prema ovom modelu predviđena su sledeća ograničenja:

- ▶ *neopravdano obelodanjivanje ličnih podataka,*
- ▶ *informacija ne bi potom mogla da posluži kao dokaz na sudu itd.,*
- ▶ *poslovna ili poverljiva informacija čije bi obelodanjivanje dovelo do narušavanja poverenja i otkrivanja trgovačkih tajni, ili čije bi obelodanjivanje verovatno u ozbiljnoj meri nanelo štetu poslovnim ili finansijskim interesima trećih lica,*
- ▶ *poverljiva informacija dobijena od druge države ili međunarodne organizacije koja se ne može obelodaniti a da se time ne nanese ozbiljna šteta kada su u pitanju odnosi sa tom državom ili međunarodnom organizacijom,*
- ▶ *objavljivanje informacije koja bi verovatno ugrozila život, zdravlje ili bezbednost nekog lica,*
- ▶ *dokumenta službi koje sprovode zakone čije bi objavljivanje u javnosti verovatno nanelo ozbiljnu štetu aktivnostima službe (npr. sprečavanje otkrivanja zločina, hvatanje ili gonjenje prekršilaca, određivanje i prikupljanje poreza i carine i slično - prim. prev.),*
- ▶ *informacije koje bi verovatno ugrozile bezbednost ili odbranu države,*
- ▶ *privredne informacije čije bi objavljivanje moglo da podrije sposobnost vlade da rukovodi ekonomijom zemlje ili koje bi verovatno prouzrokovale ozbiljnu štetu legitimnim poslovnim ili finansijskim interesima javnih tela,*
- ▶ *informacije čije bi objavljivanje verovatno prouzrokovalo ozbiljnu štetu delotvornom formulisanju ili razvoju politike vlade.¹⁵*

Savet Evrope je 2002. godine ojačao ovaj pristup stavom da „zemlje članice mogu da ograniče pravo na pristup službenim dokumentima“. Međutim, Savet Evrope smatra da sva ograničenja moraju da budu precizno navedena u zakonu, da su neophodna u demokratskom društvu i da moraju da budu srazmerna vrednosti informacije koja uživa zaštitu.

Savet Evrope priznaje da se ograničenja mogu postaviti kada su u pitanju informacije iz javnog sektora u sledećim oblastima:

- ▶ *bezbednost, odbrana i međunarodni odnosi države,*
- ▶ *javna bezbednost,*
- ▶ *prevencija, istraga i gonjenje krivičnih dela,*
- ▶ *privatnost i drugi legitimni privatni interesi,*
- ▶ *komercijalni i drugi ekonomski interesi - javni ili privatni,*
- ▶ *ravnopravnost strana u sudskom postupku,*
- ▶ *zaštita životne sredine,*
- ▶ *inspekcija, kontrola i nadzor organa vlasti,*
- ▶ *ekonomska, monetarna i kursna politika države,*
- ▶ *poverljivost savetovanja unutar organa vlasti ili između njih tokom pripreme nekog predmeta.¹⁶*

U isto vreme, treba biti oprezan u primeni ovih ograničenja. U suprotnom, lako se može desiti da se pri ograničavanju prava na pristup informacijama igra na kartu zaštite državne bezbednosti, na primer, čak i kad tome nema mesta. Može se dogoditi da se pomeša koncept bezbednosti države i bezbednosti političkih elita kad god postoji opasnost od neprilika na političkom planu. Takođe, postoje slučajevi da se Zakonom o službenim tajnama ukine većina prava koja donese napredan Zakon o slobodnom pristupu informacijama.¹⁷ Singapur je tužio *Biznis tajms (The Business Times)* zbog objavljivanja zvaničnih prognoza privrednog rasta te zemlje - materijal koji je u razvijenim zemljama obično dostupan besplatno - a zatim zabranio rasturanje međunarodnog nedeljnika *Ekonomist (The Economist)* kada je ovaj kritikovao takav potez vlasti.¹⁸

Na prvi pogled, lakše je razrešiti pitanje privatnosti pojedinaca. Retko ko bi mogao da se usprotivi tajnosti zdravstvenih dosijea, ali i tu treba da postoje izuzeci: na primer, ako neka osoba pati od

visokozarazne smrtonosne bolesti. I dalje se vrednosti koje pojedina društva pridaju privatnosti pojedinaca veoma razlikuju, za šta postoje istorijski razlozi. Činjenica da u Švedskoj svaki građanin može da ostvari uvid u svoju ili susedovu poresku prijavu nije dovoljna da ubedi druge zemlje u to da je takva otvorenost nešto poželjno.

Javne ličnosti se često pozivaju na pravo da se njihov privatni život ne obelodanjuje u masovnim medijima. Sudovi širom sveta su skloni stavu da javne ličnosti neizbežno podležu većem nadzoru javnosti i medija.¹⁹ To znači da se u sve većem broju zemalja njihova privatnost manje štiti nego privatnost običnih građana. Političari moraju da ulože poseban trud da bi dobili tužbu za klevetu, jer su znatno manje zaštićeni od ostalih.

Izgovori da je tražena informacija previše osetljiva iz poslovnih razloga takođe su česti. Ipak, stvar je principa da građani imaju demokratsko pravo da saznaju pojedinosti poslovnih ugovora o javnim nabavkama, kao i podatke o privatizaciji javnih dobara. Poverljivost može da bude odlika zakonitih transakcija u okviru privatnog sektora, ali se ne može braniti kada je u pitanju novac poreskih obveznika.²⁰ Bilo bi suviše lako za nepoštene državne funkcionere kada bi mogli da zaključuju poslove sa privatnim sektorom i da se potom pozivaju na to da zbog zaštite poslovne tajne, informacije o tome treba da budu izuzete od nadzora javnosti.

Možda je najproblematičnije pitanje u kojem obimu javnost treba da zna kakve su savete funkcioneri dobili od svojih savetnika. Oni koji se protive pristupu takvim informacijama obrazlažu to stavom da službenici koji daju savete i preporuke treba to da čine iskreno i bez straha. Ukoliko bi njihovi saveti bili izloženi pogledu javnosti, to bi narušilo atmosferu poverenja, koje je od suštinskog značaja, a samim tim i delotvornost procesa donošenja odluka. Sa osloncem u ovakvoj argumentaciji, interna službena dokumentacija je često izuzeta od prava na pristup informacijama. Mada se ovaj argument čini privlačnim, one zemlje koje su postupile suprotno nisu zbog toga imale mnogo problema i prema rezultatima istraživanja neprestano pokazuju nizak nivo korupcije.²¹

U SLUČAJU SPORA

Kada se ustanovi pravo na pristup informacijama u odgovarajućem obimu, postavlja se pitanje kako razrešiti sporne slučajeve. Koliko će lako biti da politički interesi prevladaju nad javnim kada građanin ili novinar zatraži informaciju?

U nekim zemljama ministri imaju diskreciono ovlašćenje da uskrate pristup informacijama. Jasno je da nijednom ministru ne treba dati ovako ovlašćenje osim ako ono podleže proveru drugostepenog organa, jer bi se inače moglo vrlo lako zloupotrebiti. U smernicama i uputstvima treba jasno utvrditi kada se pristup informacijama može odbiti. Ni u kom slučaju razlog za to ne treba da bude moguće uznemirenje ministra ili vlade, niti bi ministri smeli da sprečavaju pristup uz argumentaciju da se tražioca informacija „ne tiče“ ili da bi je tražilac ili mediji mogli „pogrešno razumeti“.²²

U nekim zemljama moguće je izjaviti žalbu nezavisnom povereniku za informacije, ombudsmanu ili organu za žalbe. Kada takav organ da preporuku da se omogući pristup, a ona ne bude prihvaćena, moguće je izjaviti žalbu sudu. U drugim zemljama, ako npr. ministar ne postupi po preporuci i ne izmeni svoju prvobitnu odluku kojom je uskratio pristup, pravo se ne može dalje štititi na sudu. Sistemi se mogu razlikovati, ali kada god je samom organu prepušteno da odluči da li je bio u pravu, postoji neprihvatljiv sukob interesa.

KAMPANJE ZA INFORMISANJE I VODENJE SPISA

Da li ljudi uvek treba da zatraže informaciju na koju imaju pravo? Prema jednom mišljenju, organi vlasti ne treba da sede i čekaju dok im neko ne zatraži informaciju. Oni treba da građanima pružaju informacije od suštinskog značaja pre bilo kakvog zahteva. Takvo delovanje može da se pokaže kao daleko isplativije i korisnije od čekanja na to da stigne zahtev.²³ To takođe znači da se informacija može pretočiti u jednostavnu i smislenu poruku, što je za građane daleko bolje od kopanja po dokumentima koji su razbacani po veb-sajtu organizacije. Nikako, međutim, ne treba dozvoliti da se pri-

prema takvih poruka pretvori u manipulaciju i iznošenje poluistina.

Ovaj pristup je naročito koristan za vlade čiji su resursi ograničeni. Time što će informacije učiniti dostupnim u svojim prostorijama i na drugim javnim mestima organi će znatno smanjiti broj poziva upućen njihovim službenicima, a građani će moći da saznaju svoja prava a da pri tom nisu ni svesni da su ovlašćeni da traže pristup informacijama.²⁴

Kada se zalažemo za povećani pristup informacijama, takođe se moramo zalagati za unapređenje načina na koji se vode spisi. Nema mnogo smisla da postoji pravo na pristup informacijama ako su one u haosu i nepouzdanе. Zato je sistematsko, potpuno i pouzdano arhiviranje od suštinskog značaja. Na sličan način, ukoliko ne postoje pisani tragovi, mali je, ili nikakav, stepen javne odgovornosti i korupcija u tom vakuumu može da cveta.

Sve više uloga rukovodioca arhiva dolazi u središte pažnje. Iako se to dugo previđalo, sada je sve jasnije da je u rukama tog službenika ključ javne odgovornosti. Arhive čuvaju pisani trag koji može biti ključni dokaz u razotkrivanju lošeg upravljanja i korupcije. Nažalost, ljudi zaduženi za vođenje dokumentacije su obično potcenjeni u okviru hijerarhije, baš kao i njihov rad. Nasuprot tome, rukovodiocu arhiva bi trebalo pružiti ustavnu zaštitu, možda sličnu onoj koju uživaju sudije Vrhovnog suda ili rukovodilac nezavisne institucije za kontrolu javnih finansija.

Kada se vlade otvaraju prema javnosti, reformatori moraju da budu spremni da prihvate svet onakav kakav jeste - sa haotičnim arhivama, koje čine da je za pristup informacijama potrebno previše vremena ili se on ne može ni ostvariti. Za Meksiko, na primer, gde je aprila 2002. usvojen zakon o pristupu informacijama, u izveštaju se navodi da se „javni spisi, prepisi i zabeleške sa važnih sastanaka namerno kriju od očiju javnosti, tako da ne ostaje gotovo nikakav službeni trag o tome kako su odluke donete. U mnogim slučajevima zapisnici su uništeni ili su ih službenici odneli kućama po odlasku sa posla“.²⁵

U takvim slučajevima su od suštinskog značaja prelazni aranžmani, kako građani ne bi izgubili

veru u novodobijena prava. Bolje bi bilo započeti obnovu sistema za vođenje dokumentacije nego dopustiti da trenutno loš sistem postane razlog za blokadu reformi. Pravo na pristup ne treba da važi za ranije nastala dokumenta u oblastima u kojima je informacioni sistem takav da ne može da obezbedi njihovu pouzdanost.

Koji god put da jedna zemlja odabere, mora da postoji nedvosmislena obaveza da se pružaju potpune, dosledne i razumljive informacije. Stalno se kao razlog zbog kojeg ne treba sprovesti reforme pominju troškovi. Treba li oni koji traže informacije da plate troškove pripreme odgovora? Ukoliko da, treba li da postoji ograničenje troškova koje organ može da traži? Očigledno je da bi propisivanje visokih nadoknada odbilo tražioce i na taj način podriilo svrhu celog reformskog poduhvata. Na sreću, vlade su shvatile da koristi koje otvorenost donosi mogu da pretegnu nad troškovima. Štaviše, u zemljama koje imaju odgovarajuće zakone traži se samo naplata minimalnih procesnih troškova.

INFORMACIJE I PRIVATNI SEKTOR

I privatni sektor ima potrebu za pristup potpunim i pouzdanim informacijama iz javnog sektora; to se posebno odnosi na informacije o pravilima i sprovođenju javnih nabavki. Te informacije su u nekim zemljama dostupne preko Interneta.²⁶

Iako se na informacije koje poseduje privatni sektor primenjuju principi drugačiji od onih koji važe za informacije koje se nalaze u rukama javnog sektora, neke vrste informacija moraju se učiniti dostupnim potrošačima, dobavljačima i zaposlenima. Primeri se kreću od ažurnog označavanja podataka o hrani koja se prodaje do poslovnih računa, od stručne revizije i finansijskih službi do ličnih dosijea.

Javnost sa pravom očekuje povećanu javnu odgovornost kad god neko iz privatnog sektora vrši javne funkcije ili kada dođe do privatizacije preduzeća koja su tradicionalno pripadala javnom sektoru. Ne sme se dozvoliti privatnim firmama da zamagle svoju odgovornost. Naprotiv, građani su vlasni da saznaju mnogo više o poslovnim poduhvatima u kojima se dodiruju javni i privatni sektor nego o onima koji su potpuno u okvirima privatnog

sektora. Na kraju krajeva, takve aktivnosti tiču se novca poreskih obveznika.

Građani, penzioni fondovi i osiguravajuća društva takođe sa pravom očekuju da dobiju tačne informacije o preduzećima koja su upisana u javne registre. Revizori u privatnom sektoru treba da vrše svoje dužnosti nezavisno od subjekta revizije i sa javnim interesom na umu, a ne tako da zadovolje uske ciljeve menadžera kojima je stalo samo do dobijanja bonusa za uspešno poslovanje. Njihovi finansijski izveštaji su od životne važnosti za blagostanje građana. Ti profesionalci vrše javnu funkciju pružajući informacije koje daju pravu sliku o tome u kojoj meri se kompanija koja je podvrgnuta reviziji nalazi na zdravim nogama.²⁷

Za svoje dobro, vodeće korporacije počinju da prihvataju legitimnost uvida javnosti u njihov rad i u nekim slučajevima omogućavaju pristup informacijama o poslovnoj politici koju vode.²⁸ Zaista, može

se smatrati da polaganje računa privatnog sektora celokupnoj javnosti jeste srž narastajućeg pokreta za društvenu odgovornost korporacija.

PROMENA KULTURE

Čak i kada se podrazumeva da otvorenost donosi koristi, može se desiti da se službenici navikli da dokumenta drže „na sigurnom“ od očiju javnosti preteći odnose prema građanima koji pokušaju da novodobijeno pravo ostvare.

Potrebno je promeniti kulturu javnih službenika - od najnižeg osoblja do najodgovornijih ministara. Do shvatanja da uvođenje politike pristupa informacijama može da očigledno poveća kvalitet rada uprave treba doći kroz obuke i primere sa vrha. Takva politika podstiče služenje javnosti na etičan način, povećava zadovoljstvo radom i osećanje da su javni službenici deo sredine u kojoj žive i rade.

FUSNOTE

1 Svetska banka - Istraživanje o politici upravljanja (The World Bank - Governance Policy Research Working Papers): <http://econ.worldbank.org/resource.php?topic=13&type=5> Videti takođe pokazatelje za upravljanje (Governance Indicators): <http://www.worldbank.org/wbi/governance/govdata2002/>

2 Javni standardi, Velika Britanija: http://www.public-standards.gov.uk/about%20us/seven_principles.htm

3 Velika Britanija ima poverenika koji nadzire otvorenost i prikladnost postavljenja u javnom sektoru (videti: <http://www.ocpa.gov.uk/index2.htm>). Drugi skorašnji primer otvorenosti na nivou lokalne vlasti je britanski projekat „Moderna lokalna uprava u dodiru sa narodom“ (Modern Local Government in Touch with the People) (http://www.odpm.gov.uk/stellent/groups/odpm_localgov/documents/page/odpm_locgov_605468.hcsp). U novom etičkom okviru od lokalnih saveta se očekuje da prihvate novu kulturu otvorenosti i spremnost da se polože računi, zbog čega je stvoren novi Model kodeksa ponašanja za većnike. Kodeks traži od izabраниh gradskih većnika Engleske da se vladaju u skladu sa najvišim standardima ličnog ponašanja pri vršenju dužnosti.

4 Videti, na primer, Zakon o javnim službama Estonije (<http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/NISPAcee/UNPAN007216.pdf>).

5 Antikorupcijski priručnik (prevod na srpski, Transparentnost - Srbija, 2003), uvod (Transparency International Source Book 2000: <http://www.transparency.org/sourcebook/00-foreword.html>)

6 Preporuka (2002)2 Komiteta ministara Saveta Evrope zemljama članicama o pristupu službenim dokumentima [Rec. (2002)2 of the Council of Europe Committee of Ministers to member states on access to official documents: http://cm.coe.int/stat/E/Public/2002/adopted_texts/recommendations/2002r2.htm.] Za pregled stavova u zemljama Komonvelta videti: „Otvoreni Sezam: U potrazi za pristupom informacijama u Komonveltu“ (Open Sesame: *Looking for the Right to Information in the Commonwealth*), izveštaj grupe nevladinih organizacija pod nazivom Komonveltska inicijativa za ljudska prava (Commonwealth Human Rights Initiative) (2003): http://www.humanrightsinitiative.org/publications/chogm/chogm_2003/default.htm.

7 Article 19 predlaže model zakona o slobodi informisanja, videti: <http://www.article19.by/publications/freedominfo/law/> Zakon SAD-a o slobodi informisanja (US Freedom of Information Act) najotvoreniji je primer ove vrste zakona. Videti: http://www.epic.org/open_gov/foia/us_foia_act.html; Australijski Zakon o slobodi informisanja iz 1982. (Australia's 1982 Commonwealth Freedom of Information Act) http://www.comb.gov.au/publications-information/freedom_information.htm; i irski Zakon o slobodi informisanja (The Irish Freedom of Information Act) (1997) at <http://www.finance.gov.ie/viewdoc.asp?DocID=837>; za analize prvog japanskog zakona iz ove oblasti videti: <http://www.freedominfo.org/analysis/japan1/>.

8 Videti tekst An Mari Gec (Anne Marie Goetz) i Roba Dženkinsa (Rob Jenkins), „Hibridni oblici odgovornosti“ (“Hybrid Forms of Accountability”) o angažovanju građana u nadzoru institucija javnog sektora u Indiji (Public Management

- Review Vol. 3 Issue 3 2001 pp 363-383). Takođe, Rob Dženkins i An Mari Gec: „Računi i javna odgovornost - teoretske implikacije pokreta za pristup informacijama u Indiji“ (“Accounts and Accountability: theoretical implications of the right-to-information movement in India”, *Third World Quarterly*, Vol. 20, No. 3, pp 603-622).
- 9 Švedska vlada je odskora uspostavila „Otvorenu Švedsku“, kao deo programa „Vlada u službi demokratije“, koji ima za cilj da obezbedi da vlada te zemlje u praksi sprovodi osnovne principe demokratije, vladavine prava i efikasnosti. Program se sprovodi u 150 administrativnih tela Švedske. Potreba za većom otvorenošću je u središtu pažnje u svakom od 21 švedskih okružnih veća i 289 opština. Rezultat je „Otvorena Švedska“, kao zajednički poduhvat centralnog i nižih nivoa vlasti.
 - 10 Ustav Brazila, član 5, tačka 33. Isti je slučaj i sa Zakonom o službenim informacijama Novog Zelanda iz 1982. Zakon je preokrenuo princip tajnosti postavljen Zakonom o službenim tajnama iz 1951, koji je ukinut.
 - 11 Zakon o službenim informacijama Novog Zelanda iz 1982. (New Zealand Official Information Act): http://www.legislation.govt.nz/browse_vw.asp?contentset=pal_statutes.
 - 12 Access to Information Programme (<http://www.aipbg.org/library/laws/apia.htm>). Videti takođe priručnik „Kako ostvariti pristup informacijama: vodič za građane“ (<http://www.aip-bg.org/handy.htm>).
 - 13 Izražavamo veliku zahvalnost Dejvidu Banisaru (David Banisar) iz organizacije Privacy International za pomoć u ovim stvarima. Videti takođe prezentacije Privacy International (<http://www.privacyinternational.org/>) i Article 19 (<http://www.article19.org/>).
 - 14 Article 19 predlaže model zakona o slobodi informisanja. Videti: <http://www.article19.org/publications/freedominfo/>
 - 15 Članovi 25 do 32.
 - 16 Preporuka(2002)2 Komiteta ministara Saveta Evrope zemljama članicama o pristupu službenim dokumentima: http://cm.coe.int/stat/E/Public/2002/adopted_texts/recommendations/2002r2.htm.
 - 17 Zimbabve kombinuje dva pristupa u jednom zakonu, dajući naizgled liberalan naziv veoma represivnim odredbama. 17. juna 2002. u članku britanskog *Dejli telegrafa* (*Daily Telegraph*) navodi se da su takse za izdavanje dozvola za rad, ustanovljene na osnovu ovog zakona, „apsolutno nečuvene“ i takve da mogu da navedu međunarodne novinske agencije da prestanu sa radom u Zimbabveu. Drugi, poput BBC-ja, već su primorani da odu.
 - 18 Urednik singapurskog *Biznis tajmsa* (*Business Times*) i drugi krivično su gonjeni na osnovu Zakona o službenim tajnama te zemlje zbog objavljivanja preliminarne procene bruto nacionalnog dohotka - ranih kalkulacija najnovijih ekonomskih kretanja - pre nego što su oni zvanično objavljeni. Kada se londonski *Economist* podrugljivo osvrnuo na ove optužbe, došlo je do toga da je u Singapuru zabranjeno rasturanje tog lista. Videti: “Newspapers: a ban is not a ban unless restricted”, Francis T. Seow (bivši glavni javni tužilac Singapura), prezentovano na konferenciji „Ograničenja kontrole: Mediji i tehnologija u Kini, Hong Kongu i Singapuru“, april 1998. (University of California at Berkeley’s Graduate School of Journalism) www.sfdonline.org/Link%20Pages/Link%20Folders/Press%20Free%20dom/seow.html.
 - 19 „Prazna pobeda se ogleda u neznatnoj šteti“ (“Hollow victory reflected in paltry damages”), *The Times* of London (UK), 29. mart 2002: „*The Mirror* je bio ovlašćen da pokaže da je [supermodel Naomi Kempbel (Naomi Campbell)] lagala da nije bila zavisnik od droge i da nije bila na tretmanu. Ali, novine su otišle predaleko u objavljivanju osetljivih ličnih podataka...“ „Daleko od toga da je napredak univerzalan kad zakoni Zimbabvea jasno zabranjuju kritiku predsednika.“
 - 20 „Inicijativa protiv obmanjivanja javnosti“ (“Public Fraud Initiative”), *The Guardian* (UK), 18. jun 2002: „Kroz lažno računovodstvo razotkriva se plaćanje javnih službi privatnim novcem kao krađa poreskih obveznika...“
 - 21 Skandinavske zemlje i Novi Zeland, prema istraživanjima, slove za zemlje najmanje uprljane korupcijom.
 - 22 Komisija za javne službe Novog Zelanda (New Zealand State Services Commission), 1995.
 - 23 Takav zahtev se sada ispostavlja lokalnim vlastima u Velikoj Britaniji. Pogledati prezentaciju engleskog Odbora za standarde (Standards Board for England) www.standardsboard.co.uk/guidance/guidance_index.htm.
 - 24 U Indoneziji je, na primer, Svetska banka podstakla postavljanje bilborda na gradilištima koji sadrže pojedinosti o projektu koji se tu sprovodi. Na taj način lokalna zajednica može da prati i nadzire proces. Videti: Dženkins i Gec. Videti takođe: En Meri Gec i Rob Dženkins: „Hibridni oblici odgovornosti - angažovanje građana u nadzoru institucija javnog sektora u Indiji“ (Public Management Review Vol. 3 Issue 3 2001 pp 363-383). Takođe, Rob Dženkins i En Meri Gec, „Računi i odgovornost: teoretske implikacije po-kreta za pravo na informacije u Indiji“ (*Third World Quarterly*, Vol. 20, No. 3, pp 603-622).
 - 25 *The Washington Post* (USA), 1. maj 2002.
 - 26 Dobar primer je OPEN sistem u gradu Seulu u Južnoj Koreji; www.transparency.org/building_coalitions/public/local_government/projects_topic/procurement.html. Videti takođe portal vlade Kolumbije: http://www1.worldbank.org/publicsector/egov/colombiportal_cs.htm, gde je predsednik naložio da svi državni organi naprave veb-sajtove, postavljaju informacije i rade preko elektronske mreže.
 - 27 „Etička dimenzija - posebno pitanje dužnosti prema narodu a ne samo prema klijentima - kao da još nije pokrenuta...“, Piter Martin (Peter Martin) u „Moralna dužnost računovođa“ [“Accountants Moral Duty”, *Financial Times* (UK)], 17. januar 2002. Videti takođe *Financial Times* (UK), 5. mart 2002.
 - 28 Jedna od tih inicijativa je NIREX (www.nirex.co.uk/publicn/guide.htm), korporacija „koja radi na stvaranju sigurnih i u odnosu na okruženje odgovornih rešenja za upravljanje radioaktivnim otpadom“. Njihova „politika transparentnosti“, koja se može naći na Internetu, govori o odanosti korporacije „politici otvorenosti“; korporacija takođe sprovodi politiku davanja odgovora po individualnim zahtevima i daje pravo na žalbu nezavisnom kontrolnom telu.